

ARTUR LIS

Lublin

<https://orcid.org/0000-0003-4613-0671>

e-mail: arturlis@kul.pl

Czesław Deptuła. 2024. *Galla Anonima mit genezy Polski. Studium z historiozofii i hermeneutyki symboli dziejopisarstwa średniowiecznego*. Lublin: Wydawnictwo Werset. ISBN 978-83-67951-66-1.

Autor książki, prof. dr hab. Czesław Deptuła, urodził się 20 lipca 1937 r. w Warszawie i zmarł niespodziewanie 6 marca 2024 r. w Lublinie¹. Był wieloletnim pracownikiem Instytutu Historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, kierownikiem Katedry Historii Średniowiecznej i Katedry Historii Historiografii, wybitnym historykiem kultury średniowiecznej, erudytą, społecznikiem, działaczem opozycji demokratycznej w stanie wojennym, mistrzem i mentorem dla wielu pokoleń studentów i absolwentów KUL, a przede wszystkim człowiekiem wielkiego serca.

Jego ojciec, Władysław, był prawnikiem (zabity w obozie koncentracyjnym podczas II wojny światowej), a matka, Krystyna z Gąsiorowskich – bibliotekarką. Deptuła ukończył lubelskie Liceum im. Jana Zamoyskiego, a następnie podjął studia historyczne na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Magisterium napisał pod kierunkiem prof. Jerzego Kłoczowskiego (praca magisterska poświęcona została dziejom plockiego kręgu kościelnego w połowie XII w.). Od 1958 r. zatrudniony był jako asystent w Sekcji Historii KUL. 15 sierpnia 1960 r. zawarł sakrament małżeństwa z Ewą Marią Jabłońską. W 1967 r. uzyskał doktorat na Uniwersytecie Warszawskim na seminarium u prof. Tadeusza Manteuffela (doktorat poświęco-

¹ Zob. Mirosław Filipowicz. 2013. Czesław Deptuła. W „*Scientia et Fidelitate*”. *Księga pamiątkowa Ewy i Czesława Deptułów, profesorów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*. Red. Tomasz Panfil, 23–26. Lublin: Wydawnictwo KUL; Karolina Ćwir. 2018. Deptuła Czesław. W *Encyklopedia 100-lecia KUL*. T. 1. Red. Edward Gigilewicz i in., 155. Lublin: Wydawnictwo KUL.

ny początkom grupy brzeskich premonstratów polskich). Awansowany na adiunkta współtworzył środowisko badaczy średniowiecza w uniwersytecie katolickim w Lublinie w Sekcji Historii Wydziału Nauk Humanistycznych wokół prof. Jerzego Kłoczowskiego i prof. Zygmunta Sułowskiego. W 1990 r. habilitował się w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim na podstawie rozprawy *Galla Anonima mit genezy Polski. Studium z historiozofii i hermeneutyki symboli dziejopisarstwa średniowiecznego*. Z końcem 1994 r. awansowano go na profesora nadzwyczajnego. Tytuł profesora uzyskał w 2002 r., a dwa lata później otrzymał awans na stanowisko profesora zwyczajnego. Czesław Deptuła przez lata był związany z Katedrą Historii Średniowiecznej i Nauk Pomocniczych Historii, a następnie z Katedrą Nauk Pomocniczych i Metodologii Historii. Ostatnio pełnił funkcję kierownika i kuratora w Katedrach: Historii Historiografii, Archeologii Polski oraz Zakładu Dokumentacji i Opracowania Zbiorów Materialnych Instytutu Historii KUL (jako kurator). Swą działalność naukową koncentrował na kilku obszarach, przeważnie mediewistycznych. Do szerokiego spektrum zainteresowań profesora należały dzieje wczesnośredniowiecznego Kościoła w Polsce (badania wybranych kultów religijnych, w pierwszym rzędzie kultów patronów Polski oraz niektórych aspektów chrystianizacji społeczeństwa polskiego we wczesnym średniowieczu), a także historia polskiej historiografii średniowiecznej (głównie historia idei, wyobrażeń i symboli obecnych w tym nurcie piśmiennictwa)². Przez kolejne lata pracy w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim prowadził praktycznie wszystkie rodzaje zajęć: ćwiczenia, konwersatoria, proseminaria, seminaria i wykłady, tak kursoryczne, jak i monograficzne (m.in. zajęcia zatytułowane *Przekaz historii w kulturze średniowiecza*). Prowadził zajęcia dydaktyczne (wykłady, ćwiczenia, konwersatoria, seminaria) z historii średniowiecza oraz pełnił funkcje kierownika Katedry Historii Średniowiecznej (2002–2004), Katedry Historii Historiografii (2004–2009), a także Katedry Archeologii Polski (2009–2010).

Osobne miejsce w życiu Czesława Deptuły zajmowała wspólna z żoną Ewą aktywność społeczna i związkowa w NSZZ „Solidarność”. Warto w tym miejscu przybliżyć słowa Jerzego Kłoczowskiego:

W warunkach panującego reżimu zwalczającego chrześcijaństwo i próbującego marginalizować tak Kościół, jak i całe przedstawianie dziejów chrześcijaństwa, wybór tematyki chrześcijańskiej jako podmiotu obiektywnych badań nie był zadaniem

² Szczegółowa bibliografia prac profesora została zamieszczona w księdze pamiątkowej: Mirosław Filipowicz. 2013. Wykaz publikacji prof. dr. hab. Czesława Deptuły z lat 1958–2006. W „*Scientia et Fidelitate*”. *Księga pamiątkowa Ewy i Czesława Deptułów, profesorów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, 43–56.

łatwym. W naszych pracach staraliśmy się bardzo nawiązywać do ogromnego postępu w badaniach społeczno-religijnych w nauce światowej, w czym Ewa i Czesław Deptułowicze mieli swój własny, istotny udział także w zakresie swych specjalizacji. Mimo rozlicznych trudności w tamtych warunkach polityczno-ideowej presji, wiele udało się osiągnąć. W biografii – nie tylko ściśle naukowej Ewy i Czesława – są ważne czynniki postawy w tamtych latach, postawy niezależności i służby zarazem.

Jak wylicza Mirosław Filipowicz, do obecnego czasu Deptuła był aktywnym współpracownikiem Instytutu Geografii Historycznej Kościoła w Polsce, Komisji Badań nad Początkami Chrześcijaństwa w Polsce i Towarzystwa Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej w Lublinie. Przez 28 lat wchodził w skład redakcji „Zeszytów Naukowych KUL”, był kuratorem Koła Naukowego Historyków Studentów KUL, a także reprezentował uniwersytet w Komisji Porozumiewawczej Lubelskich Ośrodków Naukowych. Należał do ruchu Solidarności Rodzin; był także aktywny w Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” na KUL-u, która po przemianach wolnościowych nie zaprzestała swojej działalności. Był jednym z założycieli Klubu Katolickiego. Czesław, podobnie jak Ewa, był stale inwigilowany przez SB. W latach 1980–1988 wygłosił szereg wykładów w ramach Tygodni Kultury Chrześcijańskiej³.

Zakres tematyki badawczej Czesława Deptuły był bardzo szeroki. Jego badania dotyczą zwłaszcza dziejów polskiego średniowiecza, widzianych przede wszystkim w aspekcie kościelno-religijnym i kulturowym. Szczególnym zainteresowaniem darzył trzy dziedziny badań: historię Kościoła polskiego w X–XIII w., w tym problematykę zakonów oraz relacji Polski z papieżem; historię religijności średniowiecznej w Polsce (badania wybranych kultów religijnych, w pierwszym rzędzie kultów patronów Polski, oraz niektórych aspektów chrystianizacji społeczeństwa polskiego we wczesnym średniowieczu); historię polskiej historiografii średniowiecznej (głównie historia idei, wyobrażeń i symboli obecnych w tym nurcie piśmiennictwa). Zajmował się m.in. takimi kwestiami jak mity genezy Polski, dziejopisarskie obrazy miejsca Polski w przebiegu dziejów i we wspólnocie ludów, a także wzorce osobowe elit epoki. W swych publikacjach poruszał również różne zagadnienia dziejów regionalnych⁴.

³ Artur Lis. 2024. „In memoriam Czesław Deptuła”. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia* 79: 467–471.

⁴ Zob. Czesław Deptuła. 2022. *Początki dziejowe w polskiej historiografii średniowiecznej. Z zagadnień historii idei, wyobrażeń i narracji*. Lublin: Wydawnictwo Werset; Czesław Deptuła. 2022.

Na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, gdzie spędził dużą część swojej kariery, był nie tylko nauczycielem, ale również mentorem, który wspierał młodych naukowców w ich pierwszych krokach na polu badawczym. Pamięć o prof. Czesławie Deptule jest również pielęgnowana przez jego uczniów, którzy kontynuują jego dzieło, wnosząc swój własny wkład w rozwój nauki. Profesor był człowiekiem otwartym, życzliwym, zawsze wspierał pomocą, radą i swoim doświadczeniem życiowym. W naszej pamięci pozostanie jako wspaniały naukowiec, człowiek wielkiego serca, mądrości i dobroci. Dane mi było poznać profesora na jego seminarium na Wydziale Nauk Humanistycznych KUL i od tego czasu stał się moim mistrzem. Miałem tę przyjemność bywać w domu u państwa Deptułów, a i profesor często gościł w moim domu na wsi. Były to godziny pełne dyskusji, dotyczące zazwyczaj ukochanego przez profesora średniowiecza. W mojej pamięci pozostanie obraz profesora uśmiechniętego, w koszuli flanelowej w kratę z kamizelką i sandałami. Prof. Czesław Deptuła spoczął na cmentarzu w Laskach obok swojej żony i zmarłego bardzo młodo syna, Wojtki.

Obecne wydanie dzieła prof. Deptuły jest trzecim z kolei. Pierwsze wydanie ukazało się jako rozprawa habilitacyjna w 1990 r., drugie w 2000 r. – z posłowiem wyjaśniającym przyczyny niewielkich zmian. W trzecim wydaniu książki znalazły się dodatkowe elementy, w tym refleksje autora na temat jego badań nad historią idei i mitów średniowiecznych. Jego dzieło wciąż inspiruje kolejne badania i interpretacje, pozostając istotnym punktem odniesienia w analizach średniowiecznych przekazów, a zawarte w nim postulaty uwzględniania treści biblijnych i struktur symbolicznych zyskały na znaczeniu w późniejszych pracach badawczych⁵.

Punktem wyjścia rozprawy był artykuł *Średniowieczne mity genezy Polski* opublikowany w 1973 r. w czasopiśmie „Znak”⁶. Zagadnienia poruszone w artykule zostały rozwinięte w innych publikacjach autora, dotyczących ideologii państwowej i świadomości narodowej w średniowieczu, mitu monarchy-dawcy żywności oraz ideologii Polski jako państwa morskiego.

Rozprawa skupia się na znaczeniu kategorii „Początku” w świadomości historycznej i kulturze średniowiecznej Polski, bazując głównie na kronikach XII–XIV w. Średniowieczne dziejopisarstwo polskie powstało w służbie państwa

Blaski i cienie tysiąclecia. Z zagadnień historii chrześcijaństwa w Polsce. Lublin: Wydawnictwo Werset.

⁵ Zob. Leszek Wojciechowski. 2024³. *Wprowadzenie.* W Czesław Deptuła. 2024. *Galla Anonima mit genezy Polski. Studium z historiozofii i hermeneutyki symboli dziejopisarstwa średniowiecznego.* Lublin: Wydawnictwo Werset, 7–10.

⁶ Czesław Deptuła. 1973. „Średniowieczne mity genezy Polski”. *Znak* 25 (11–12): 1365–1403.

i Kościoła, ewoluując w państwo narodowe. Relacje kronik opisują Polskę, jej monarchię oraz początki narodu, ukazując uniwersalne znaczenie kategorii „Początku” i jej wpływ na wartościowanie instytucji, regionów i grup społecznych w Polsce.

Rozdział pierwszy tekstu zatytułowanego *Biblia – mit archaiczny – historia antyku* podejmuje istotne zagadnienia związane z podstawami średniowiecznego obrazu dziejów, uwzględniając szeroki kontekst filozoficzny, teologiczny oraz historyczny. Analiza koncentruje się na badaniu, jak tradycje biblijne oraz klasyczne idee historyczne wpłynęły na kształtowanie średniowiecznego rozumienia historii. Autor przedstawia wnikliwą syntezę, ukazując skomplikowaną strukturę intelektualną epoki oraz jej dziedzictwo wykraczające poza okres średniowiecza.

Centralnym motywem rozważań jest znaczenie genezy, rozumianej jako ontologiczny początek oraz fundament kształtujący strukturę dziejową. Autor podkreśla, że średniowieczna myśl zdominowana była przez teologiczną koncepcję linearnego czasu, w której przeszłość była doskonalszym stanem, a teraźniejszość jej odbiciem. Historia była interpretowana przez pryzmat planu Bożego, a wydarzenia osadzano w kontekście Objawienia. Wizja deterministyczna i hierarchiczna, zakorzeniona w judeochrześcijańskiej tradycji, wprowadzała nowy sposób rozumienia czasu i historii.

Chrześcijaństwo dokonało zasadniczej reinterpretacji wcześniejszych kosmologii i mitów, zastępując je historią świętą, w której centralne miejsce zajmuje relacja między Bogiem a człowiekiem. Dekosmologizacja kosmosu i sakralizacja czasu historycznego wpłynęły na przeformułowanie znaczenia wydarzeń dziejowych. Czas stał się linearny, wiodący ku eschatologicznemu wypełnieniu, co miało fundamentalne znaczenie dla średniowiecznej historiografii.

Ważnym aspektem analizy jest rola interpretacji figuralnej, która stała się jednym z głównych narzędzi chrześcijańskiego pojmowania historii. Według tej metody wydarzenia były rozpatrywane jako wzajemnie powiązane figury, w których jedno wydarzenie zapowiadało i znajdowało wypełnienie w innym. Interpretacja figuralna pozwalała na integrację historii świeckiej z historią świętą, tworząc jednolity obraz rzeczywistości dziejowej.

Podkreślona jest również rola chronologii w średniowiecznej historiografii. Ustanowienie kanonu chronologii opartej na wydarzeniach biblijnych, takich jak stworzenie świata czy narodziny Chrystusa, nadało historii wektorowy charakter. Chronologia ta nadawała głęboki sens historii, integrując fragmentaryczne wydarzenia w spójny obraz.

Autor krytycznie spogląda na średniowieczne ujęcie historii, wskazując na jego zakorzenienie w tradycjonalistycznej mentalności agrarnych społeczeństw

średniowiecza. Podkreśla on, że wiele struktur myślowych miało swoje źródła w archaicznych formach świadomości, przypominających mentalność ludów prymitywnych. Średniowieczna wizja historii łączyła elementy judeochrześcijańskie z tradycjami antycznymi i „barbarzyńskimi”, tworząc unikalny konglomerat kulturowy.

Autor zauważa również trudności metodologiczne w badaniu średniowiecznej historiografii. Ograniczenie się do filozoficznych i teologicznych spekulacji może prowadzić do uproszczeń, które nie uwzględniają złożoności relacji między kulturą uczoną a kulturą ludową. Mimo elitarności, dzieła średniowiecznej historiografii miały głębszy związek z mitami genezy, które kształtowały świadomość zbiorową.

Rozdział drugi monografii, noszący tytuł *Idee wyjściowe gallowego mitu genezy Polski*, pokazuje kompleksową analizę mitów związanych z początkiem dynastii Piastów. Autor zaczyna od roli mitu dynastycznego w legitymizacji władzy Piastów oraz konstrukcji narracji o ich wyjątkowości i misji. Pogańskie korzenie dynastii, związane z rytuałami agrarnymi, zostały przekształcone w chrześcijańską ideologię monarchiczną. Autor podkreśla symboliczną transformację Piastów w kontekście ich przyjęcia chrześcijaństwa oraz wpisania w europejski porządek polityczno-religijny. Interpretacja mitu dynastycznego jest nie tylko rekonstrukcją dziejową, ale również narzędziem propagandowym, dostosowanym do potrzeb epoki.

Kluczowym punktem rozdziału jest analiza narracji Galla Anonima o początkach dynastii Piastów, szczególnie postaci Piasta jako protoplasty rodu. Piast, ukazany jako skromny oracz, symbolizuje pokorę i prostotę, fundament dla mitu o cudownym wyniesieniu. Autor podkreśla znaczenie tradycji ludowych i religijnych, które ukształtowały średniowieczny światopogląd łączący elementy pogańskie z chrześcijańskimi. Piast jako oracz, przekształcający chaos w kosmos, symbolizuje porządek, płodność i stabilność chrześcijańskiego królestwa.

Deputała analizuje również procesy reinterpretacji mitu w kontekście średniowiecznych idei politycznych i społecznych. Gall Anonim wpisuje opowieść o Piastach w szerszy kontekst europejskich narracji o początkach dynastii, odwołując się do tradycji historiograficznych i literackich epoki. Przywołuje analogie do innych narracji dynastycznych, takich jak legenda Przemysła Oracza w Czechach, ukazując wspólne elementy i różnice wynikające z lokalnych uwarunkowań kulturowych i politycznych.

W analizowanym rozdziale zawarto również refleksje na temat relacji między *sacrum* a władzą w kontekście mitu Piasta. Legenda dynastyczna była narracją o początku, legitymizacji i uświęceniu władzy. Symboliczne odniesienia do bi-

blijnej idei wybraństwa i misji Piastów jako obrońców chrześcijaństwa są istotnym elementem mitu łączącego elementy pogańskie, agrarne i chrześcijańskie w spójną narrację o genezie polskiego państwa. Autor podkreśla konsekwencje ideologiczne mitu dynastycznego. Gall Anonim nie tylko gloryfikuje ród Piastów, ale również konstruuje obraz Polski jako kraju o szczególnym przeznaczeniu, wpisanego w chrześcijański porządek świata. Mityczne początki dynastii przedstawiane są jako akt objawienia, który ustanawia nową rzeczywistość polityczną i duchową, nadając jej uniwersalne znaczenie w kontekście europejskiej *Christianitas*. Deptuła analizuje również ewolucję mitu w późniejszych epokach, wskazując na jego reinterpretacje i adaptacje w różnych kontekstach historycznych. Mit Piasta stał się trwałym elementem polskiej kultury narodowej, wpływając na wyobrażenia o historii i tożsamości przez kolejne wieki.

Rozdział trzeci, zatytułowany *Mit dynastyczny Przemyślidów w kronice Kosmasa*, oferuje kompleksowe spojrzenie na genezę i reinterpretację mitu dynastycznego. Autor dogłębnie analizuje konstrukcję narracji, podkreślając jej historyczne i mitologiczne fundamenty oraz znaczenie w kształtowaniu tożsamości Czechów. Praca Kosmasa wyróżnia się wśród średniowiecznej historiografii dzięki szerszemu podejściu do genezy narodu. Kronikarz podejmuje wysiłek przedstawienia „dziejów bajecznych” – narracji osadzonej w czasach mitologicznych, bazującej na ustnych przekazach i *fabulositatis*, co pozwala mu swobodnie kształtować przekaz. Autor podkreśla przechodzenie od tradycji pogańskiej do chrześcijańskiej, co manifestuje się w narracji Kosmasa. Z jednej strony kronikarz czerpie z mitologii grecko-rzymskiej, biblijnej oraz słowiańskiej, a z drugiej stara się wpisać te elementy w chrześcijańską wizję dziejów, łącząc pierwiastki mitologiczne z historią chrześcijańską.

Istotnym punktem analizy jest mit o Przemyśle Oraczu i Luboszy, który definiuje dynastię Przemyślidów. Przemyśl, przedstawiony jako heros-oracz, stanowi archetyp przywódcy zyskującego legitymizację poprzez magiczne związanie z ziemią i jej *sacrum*. Autor osadza ten mit w strukturach społeczności agrarnej, gdzie orka i plony nabierają znaczenia praktycznego i kosmologicznego, łącząc pracę na roli z uświęceniem ziemi ojczystej. Lubosza, jako prorokini i współtwórczyni ładu prawnospołecznego, reprezentuje pogański aspekt mocy proroczej i mistycznej, wpisujący się w chrześcijańskie ramy dynastii. Narracja o „złotym wieku”, który poprzedza wprowadzenie ładu monarchicznego, odzwierciedla mityczny czas szczęśliwości i wolności. Kosmas przedstawia ten okres jako idylliczny, lecz pozbawiony struktur koniecznych do budowy stabilnego państwa. Powstanie monarchii jest ukazane jako konieczny etap przejścia do dojrzałości społecznej, a panowanie Przemyślidów jako wynik nadprzyrodzonego wybrania.

Deptuła zwraca uwagę na dysonanse światopoglądowe obecne w kronice Kosmasa. Z jednej strony w narracji wyczuwalne jest napięcie między chrześcijańską wizją historii a pogańskimi pierwiastkami, na których opiera się mit o początkach dynastii. Z drugiej strony Kosmas świadomie wykorzystuje mityczne elementy jako narzędzie legitymizacji władzy, co pozwala mu wpisać czeską narrację narodową w szerszy kontekst europejski, sięgający do tradycji karolińskiej i łączący Czechy z cesarstwem. Włączenie wątków biblijnych, takich jak odniesienia do wieży Babel czy ziemi obiecanej, podkreśla uniwersalistyczny charakter narracji, choć nie brak w niej lokalnego kolorytu.

Analiza mitu Przemyślidów obejmuje również kontekst porównawczy. Autor zwraca uwagę na podobieństwa do legend dynastycznych innych narodów, takich jak mit o Piaście w Polsce czy legenda o Gordiuszu we Frygii, jednocześnie podkreślając unikalność czeskiej narracji wynikającej z połączenia elementów pogańskich z chrześcijańską strukturą symboliczną. Tekst szczegółowo przedstawia, jak Kosmas konstruuje obraz dynastii Przemyślidów jako niezbywalnego elementu tożsamości narodowej Czechów. Narracja ta służy nie tylko legitymizacji władzy, ale również buduje spójną wizję świata, w której historia, mit i wiara chrześcijańska splatają się w jednolitą całość. Czeski kronikarz, łącząc elementy pogańskie z chrześcijańskimi, stawia Czechy w centralnym miejscu w chrześcijańskiej Europie, podkreślając ich unikalny wkład w dziedzictwo kulturowe regionu.

Rozdział czwarty: *Mit dynastyczny Galla Anonima – wzorzec pogański czy wzorzec biblijny pierwszego początku Polski?*, stanowi dogłębną analizę fundamentalnych aspektów narracji dynastycznej Galla Anonima, koncentrując się na historycznych i teologicznych podstawach genezy dynastii Piastów. Autor bada, w jaki sposób Gall przekształcił potencjalne elementy pogańskiego dziedzictwa w chrześcijański model opowieści, dostosowując je do średniowiecznych idei historiozoficznych oraz teologii chrześcijańskiej.

Kluczowym aspektem analizy jest powiązanie genezy dynastii Piastów z interwencją Trójjedynego Boga, co czyni z tej historii element chrześcijańskiego porządku dziejowego. Według autora przymierze pomiędzy Bogiem a dynastią Piastów – rozumiane jako wybranie przez Boga i obdarzenie łaską – stanowi centralny motyw mitu dynastycznego. Zwrócono uwagę na fakt, że Gall eliminuje z obrazu genezy wszelkie elementy magiczne czy rytuały pogańskie, które mogłyby sugerować konflikt między chrześcijaństwem a pogaństwem. Autor podkreśla, że opowieść o Piastach zawiera już wyraźny wymiar chrześcijański, co w opinii niektórych badaczy czyni nieprecyzyjnym stosowanie terminu „początek pogański” do tego etapu historii Polski.

Narracja Galla jest osadzona w strukturze figuralnej, w której wydarzenia z przeszłości zapowiadają przyszłe realizacje i spełnienia. Takie postacie, jak Piast i jego syn, Siemowit, odgrywają kluczową rolę w tej narracji. W szczególności Piast jest przedstawiony jako oracz – symbol pokory, prostoty i sprawiedliwości – który, mimo swojego niskiego statusu społecznego, zostaje wybrany przez Boga na założyciela nowej dynastii. Autor tekstu podkreśla znaczenie cnoty gościnności, która odgrywa centralną rolę w narracji Galla. W epizodzie postrzyżyn syna Piasta ukazane jest, jak ubogi gospodarz gości tajemniczych przybyszy, co prowadzi do cudownego rozmnożenia jedzenia i zapowiada przyszłą wielkość rodu Piastów. Ta scena, jak zauważa autor, odzwierciedla biblijne motywy cudów konsumpcji, takie jak uczta Abrahama z trzema aniołami.

W analizie pojawia się także wątek stosunku Galla do przeszłości przedchrześcijańskiej. Autor rozdziału wskazuje, że w przeciwieństwie do Kosmasa, który ukazywał wyraźne napięcie między pogaństwem a chrześcijaństwem w czeskim micie dynastycznym, Gall całkowicie marginalizuje te elementy w polskiej narracji. W kronice Galla pogaństwo jest przedstawione jako zjawisko zewnętrzne, występujące jedynie u ludów podbitych przez Piastów. W ten sposób mit o genezie Polski zostaje w pełni wpisany w chrześcijański porządek dziejowy, bez konfliktu z tradycjami pogańskimi.

Deptuła podejmuje także kwestię symboliki ukrytej w narracji Galla, analizując hipotezy dotyczące możliwej obecności zaszyfrowanych znaczeń pogańskich. Chociaż niektórzy badacze sugerują, że opowieść mogła zachować pewne elementy dawnych mitów, autor tekstu stawia tezę, że narracja Galla jest w istocie całkowicie chrześcijańska i podporządkowana teologii Objawienia. Zwraca jednak uwagę na zjawisko recepcji kroniki i wskazuje, że odbiorcy o różnych poziomach wykształcenia i wrażliwości religijnej mogli dostrzegać w niej inne znaczenia.

Rozdział piąty tekstu zatytułowanego *Mit dynastyczny Galla Anonima – problem spójności ideowej* stanowi pogłębioną refleksję nad strukturą i ideologiczną integralnością mitu dynastycznego zaproponowanego przez Galla Anonima w jego kronice. Autor tego rozdziału podejmuje próbę zidentyfikowania i analizy ewentualnych niespójności, jakie mogą wynikać z wykorzystania elementów przedchrześcijańskich w micie o początkach dynastii Piastów. Kluczowym pytaniem jest tutaj, czy narracja Galla rzeczywiście zawiera pozostałości treści pogańskich oraz w jaki sposób są one integrowane lub neutralizowane w ramach chrześcijańskiego światopoglądu dziejowego.

Rozważania rozpoczynają się od analizy kluczowych elementów mitu dynastycznego, które obejmują zarówno opowieść o „pierwszym początku” w postaci

historii Piasta, jak i o „drugim początku”, czyli o chrystianizacji Polski oraz jej integracji w chrześcijańską Europę. Autor rozdziału wskazuje, że integralność mitu dynastycznego u Galla opiera się na jego zdolności do łączenia dwóch głównych wątków: lokalnego mitu o wyborze Piastów jako dynastii rządzącej oraz uniwersalistycznej narracji o Bożej interwencji w dziejach. W tym kontekście problematyczne wydaje się pytanie, czy niektóre elementy mitu, takie jak tajemniczość gości Piasta, wskazują na obecność treści pogańskich, czy też należy je rozumieć wyłącznie w świetle chrześcijańskiej teologii historii.

Szczególnie interesującym wątkiem analizowanym w rozdziale jest charakterystyka tajemniczych przybyszy, którzy odgrywają centralną rolę w wydarzeniach prowadzących do wyniesienia Piasta i jego rodu. Autor zwraca uwagę na brak jednoznacznego określenia ich tożsamości, co w literaturze interpretowane bywa jako świadectwo istnienia pogańskich wątków archetypowych w micie Galla. Niektórzy badacze sugerują, że tajemniczość tych postaci mogłaby wskazywać na ich związek z przedchrześcijańskimi wyobrażeniami o bóstwach odwiedzających ludzi. Sam autor jest jednak przekonany, że Gall konstruuje swoją narrację w taki sposób, aby nadać jej jednoznacznie chrześcijańskie znaczenie, podkreślając Bożą wolę i tajemniczość Jego działań.

Deptuła podejmuje również szczegółową analizę relacji między elementami chrześcijańskimi a ewentualnymi pozostałościami treści pogańskich w kontekście symboliki i rytuałów zawartych w opowieści Galla. W tym miejscu szczególnie interesujący jest wątek uczty postrzyżynowej syna Piasta – Siemowita, która jest przedstawiona jako wydarzenie o głębokim znaczeniu symbolicznym. Autor podkreśla, że cudowne rozmnożenie jadła i napojów na uczcie w chacie Piasta kontrastuje z degradacją uczty na dworze Popiela, co stanowi wyraz Bożego wyroku oraz symbolicznej zmiany porządku społecznego i politycznego. W tym kontekście autor rozważa możliwość, że niektóre aspekty tej narracji mogą odwoływać się do przedchrześcijańskich wyobrażeń o cudach związanych z ucztami i darami żywiołami.

Kolejną ważną kwestią poruszaną w rozdziale jest analiza wątku ostatecznej zagłady Popiela, który zostaje ukazany jako władca odrzucony przez Boga z powodu swojej pychy i odrzucenia świętych gości. Profesor wskazuje, że ten epizod, choć jednoznacznie osadzony w ramach chrześcijańskiej teologii, zachowuje pewne cechy archetypowe, które mogą wskazywać na istnienie głębszych warstw znaczeniowych, sięgających w przeszłość poza chrześcijańskie ramy kulturowe. Istotnym elementem analizy jest tutaj próba zrozumienia, w jaki sposób narracja o „Mysiej Wieży” i śmierci Popiela współgra z pozostałymi elementami mitu dynastycznego oraz jakie wyzwania stawia ona wobec integralności ideowej tego mitu.

Rozdział szósty, zatytułowany *Drugi Początek Polski – figury i spełnienia*, przedstawia pogłębioną analizę kluczowego etapu w narracji Galla Anonima. Uwaga skupia się na przejściu Polski z okresu pogańskiego do chrześcijańskiej pełni historycznej. Deptuła ukazuje, jak kronikarz splata wydarzenia historyczne, figury symboliczne oraz chrześcijańską teleologię, tworząc dwuczłonową strukturę genezy narodu polskiego, której zwieńczeniem jest chrystianizacja za czasów Mieszka I i Bolesława Chrobrego.

Centralnym elementem narracji Galla jest ukazanie dwóch etapów budowy polskiej tożsamości państwowej: początkowego aktu wyboru dynastii Piastów oraz późniejszego aktu przyjęcia chrztu i chrześcijańskiego porządku politycznego. Deptuła podkreśla, że „Drugi Początek” Polski jest nie tylko kontynuacją, ale także odnowieniem i wyniesieniem „Pierwszego Początku” na wyższy poziom duchowy i moralny. Kronikarz przedstawia dzieje Polski jako proces kierowany przez Boga, w którym kolejne pokolenia Piastów realizują Jego Boski plan. W szczególności podkreślane są zasługi Mieszka I oraz Bolesława Chrobrego, którzy w narracji Galla stają się postaciami wręcz archetypicznymi: pierwszy jako inicjator przełomu religijnego, a drugi jako doskonały władca chrześcijański, wzorowany na biblijnych królach Dawidzie i Salomonie.

Deptuła zwraca uwagę na sposób, w jaki Gall buduje swoją narrację wokół figur symbolicznych i cudownych zdarzeń. Przykładem jest cud przywrócenia wzroku Mieszkowi I, który w narracji zyskuje wymiar alegoryczny, symbolizując oświecenie Polski przez chrześcijaństwo. Scena ta ma liczne paralele w tradycji biblijnej, w tym w Ewangelii Janowej, co świadczy o umiejętnym wpisaniu lokalnej historii w uniwersalny kontekst chrześcijańskiej teologii zbawienia. Podobne znaczenie przypisuje się postaci Dąbrówki, która w narracji Galla odgrywa rolę drugiej „matki rodu”, wyraźnie przewyższającej swoją pogańską poprzedniczkę – Rzepkę, podkreślając jej udział w chrześcijańskim odnowieniu Polski.

Jednym z najważniejszych wątków poruszanych w rozdziale jest przełomowy moment zjazdu gnieźnieńskiego, który autor uznaje za kulminację „Drugiego Początku”. Zjazd gnieźnieński przedstawiony zostaje jako akt polityczno-religijny o fundamentalnym znaczeniu, w którym cesarz rzymski Otto III koronuje Bolesława Chrobrego i uznaje jego królestwo za część chrześcijańskiego imperium. Deptuła szczegółowo analizuje symbolikę tego wydarzenia, wskazując na takie gesty, jak ofiarowanie przez Ottona włóczni św. Maurycego czy na koronację Bolesława diademem cesarskim, które miały nie tylko legitymizować władzę Piastów, ale także włączyć Polskę w uniwersalny porządek chrześcijańskiego świata. W tym kontekście autor podkreśla znaczenie narracji Galla dla kształtowania polskiej tożsamości narodowej i państwowej w ramach europejskiej *Christianitas*.

Szczególną uwagę poświęcono postaci Bolesława Chrobrego, który w narracji Galla ucieleśnia ideał chrześcijańskiego monarchy. Prof. Deptuła zwraca uwagę na konstrukcję wizerunku Chrobrego jako herosa „trzech funkcji monarszych”: wojownika, administratora i opiekuna Kościoła. Jego działania na rzecz chrystianizacji, rozwój organizacji kościelnej, a także troska o dobrobyt poddanych przedstawione są jako realizacja boskiego planu, zgodna z ideałami średniowiecznej teologii politycznej. W tym kontekście podkreślane są analogie między Chrobrym a biblijnym Salomonem, zarówno w aspekcie mądrości i sprawiedliwości, jak i w zakresie symboliki budowy Kościoła jako nowej świątyni Izraela.

Rozdział ten wnika także w kontekst międzynarodowy narracji Galla, szczególnie w odniesieniu do relacji Polski z cesarstwem i papieństwem. Autor zauważa, że Gall w sposób świadomy buduje obraz harmonijnej współpracy między Polską a cesarstwem, marginalizując konflikty z Niemcami i eksponując znaczenie przykładu z czasów Ottona III. Taka konstrukcja narracji miała służyć wzmocnieniu legitymacji władzy Piastów oraz podkreśleniu ich niezależności w ramach uniwersalnego chrześcijańskiego porządku.

Rozdział siódmy, zatytułowany *Restauratio Poloniae – problem cykli historii piastowskiej*, podejmuje analizę historii piastowskiej w kontekście mitów, cykli dziejowych oraz ideologicznej struktury narracji Galla Anonima. Autor wskazuje na specyfikę narracji historycznej opartej na koncepcji „wieku złotego” i jego upadku, która definiuje sukcesy epoki Chrobrego jako szczytowe osiągnięcie Polski, interpretując późniejsze klęski jako wynik konieczności mitycznej lub wyższych procesów duchowych.

Narracja Galla przedstawia epokę Chrobrego jako okres „raju utraconego”, w którym monarchia i Kościół współistniały w idealnej harmonii. Sukcesy polityczne, militarne i duchowe są opisane jako efekt doskonałości moralnej i duchowej władcy oraz jego zdolności do realizacji boskiego planu. Kluczowym elementem jest tu postać króla-herosa, którego śmierć prowadzi do załamania się tego idealnego porządku. Gall tłumaczy to załamanie jako wynik mitycznej konieczności: „złoty wiek” musiał zostać zastąpiony przez „wiek ołowiany”. Tym samym narracja podkreśla, że nie ma racjonalnych czy biblijnych przyczyn upadku, a katastrofa jest postrzegana jako wynik mechanizmów związanych z mityczną cyklicznością dziejów.

Czesław Deptuła analizuje również wpływ biblijnych archetypów na narrację Galla, wskazując na paralele między losem Polski po śmierci Chrobrego a motywami ze Starego Testamentu, takimi jak historia Saula, Salomona czy Achiasza. Jednak Gall unika bezpośredniego przypisywania winy moralnej Chrobremu lub jego następcom. Zamiast tego ukazuje zło jako wynik sił zewnętrznych i wewnętrz-

nych, których charakter nie jest do końca wyjaśniony w jego dziele. Takie podejście, choć buduje pewną spójność ideologiczną, pozostawia wiele pytań otwartych, co staje się przedmiotem interpretacji u późniejszych kronikarzy.

Kolejnym istotnym tematem omawianym w rozdziale jest postać Kazimierza Odnowiciela jako pierwszego „restauratora” Polski po okresie kłesk. W narracji Galla jego panowanie nie przywraca pełni świetności epoki Chrobrego, lecz raczej przygotowuje grunt pod późniejszą restaurację, której dokonuje Bolesław Krzywousty. Władca ukazany jest jako kontynuator misji dynastii, proroczo zapowiedziany przez Chrobrego jako odnowiciel Polski. Profesor podkreśla, że Krzywousty w narracji Galla stanowi postać swoistego „trzeciego Początkowego”, który odtwarza mityczne wzorce założycielskie w nowych historycznych okolicznościach.

Analiza narracji o Krzywoustym ujawnia napięcie między ideą cykliczności a chrześcijańską wizją liniowego postępu dziejów. Autor wskazuje, że Gall wprowadza elementy biblijnej koncepcji dziejów, takie jak: przymierze, grzech, kara i odnowa, ale jednocześnie jego narracja zachowuje cechy mityczne, w których cykle powtarzają się w sposób niemal niezmienny. To napięcie jest widoczne w interpretacji sukcesów Krzywoustego, które z jednej strony są przedstawiane jako powrót do ideałów Chrobrego, a z drugiej jako rezultat wyższych planów Bożych.

Rozdział kończy się refleksją nad recepcją narracji Galla przez późniejszych kronikarzy, takich jak Kadłubek i Długosz, którzy reinterpreterują jego dzieło w świetle nowych kontekstów historycznych i ideologicznych. Kadłubek wprowadza elementy racjonalizacji i podkreśla odpowiedzialność moralną władców za losy kraju, podczas gdy Długosz rozwija wizję restauracji monarchii w duchu idei chrześcijańskiego odrodzenia.

Zakończenie książki Czesława Deptuły pt. *Galla Anonima mit genezy Polski* oferuje niezwykle bogatą i wielowarstwową interpretację narracji o początkach Polski. Autor ukazuje, jak Gall Anonim kształtował wizję narodowej przeszłości i integrował ją z chrześcijańską historią uniwersalną, tworząc spójną i symbolicznie głęboką opowieść o wybraniu dynastii Piastów przez Boga. W zakończeniu autor wskazuje, że mit genezy wprowadzony przez Galla pełni funkcję aktu interpretacyjnego, który przez szerokie wykorzystanie symboliki biblijnej oraz motywów historiozoficznych umieszcza dzieje Polski w kontekście Bożego planu dziejowego.

Jednym z kluczowych wątków poruszonych w zakończeniu, jest podkreślenie przymierza między Polską, a Bogiem, co miało fundamentalne znaczenie dla legitymizacji władzy dynastii Piastów. W tym kontekście profesor zauważa, że Gall ce-

lowo marginalizuje wcześniejszą, pogańską przeszłość Polski, koncentrując się na wizji historycznej, która odwołuje się do chrześcijańskiej teologii historii. Z perspektywy historiozoficznej taki zabieg umożliwił pełne włączenie Polski w uniwersalną historię chrześcijańską, ale równocześnie ograniczył narrację o jej bardziej różnorodnym, przedchrześcijańskim dziedzictwie.

Zakończenie również zwraca uwagę na potencjał interpretacyjny mitu dynastycznego Galla oraz na jego dalsze rozwinięcia w późniejszych epokach. Deputa wskazuje, że wprowadzenie do narracji takich elementów, jak „rzymskość” i „porządek natury”, poszerzyło ramy znaczeniowe mitu, inspirując kolejne pokolenia kronikarzy, np. Wincentego Kadłubka czy Jana Długosza, do reinterpretacji tej tradycji. Zaznaczono, że Kadłubek wzbogacał narrację o dodatkowe elementy mityczne, nawiązując do antycznych wzorców i „dzieł bajecznych”, co pozwoliło mu nadać polskim dziejom nowe, bardziej uniwersalne znaczenie. Jednocześnie autor podkreśla, że mit Galla wciąż pozostawał fundamentem tych późniejszych narracji, wyznaczając kierunek interpretacyjny dla polskiej historiografii.

Zakończenie uwypukla również trudności interpretacyjne, z jakimi musieli zmagać się kolejni kronikarze w kontekście mitu genezy Polski. Wincenty Kadłubek wprowadza do narracji elementy takie jak motyw smoka wawelskiego czy historię Wandy, które można interpretować jednakowo jako relikty dawnych wierzeń oraz jako twórcze rozwinięcia wzorców literackich. W takich przypadkach Kadłubek konstruuje narrację, która jednocześnie nawiązuje do archetypicznych mitów o walce dobra ze złem oraz próbuje wpisać te motywy w chrześcijańską historię zbawienia. W zakończeniu wskazano, że taki sposób narracji pozwalał na zachowanie ciągłości między przedchrześcijańską i chrześcijańską przeszłością Polski, ale równocześnie prowadził do pewnych napięć i nieścisłości interpretacyjnych.

Interesującym aspektem zakończenia jest analiza ewolucji mitu genezy w kontekście różnorodnych tradycji i narracji regionalnych. Profesor zauważa, że rywalizacja między Krakowem a Gnieznem o status „miasta Początku” odzwierciedlała próby kształtowania tożsamości regionalnej w ramach narodowej narracji historycznej. Z perspektywy historiozoficznej takie zróżnicowanie narracyjne nie tylko wzbogacało mit genezy, ale także umożliwiało włączenie lokalnych tradycji w uniwersalny porządek historyczny Polski.

Przytoczone tytuły rozdziałów pokazują, że zawarta w książce problematyka jest różnorodna i bogata w swą treść, a przez to wyjątkowo interesująca, żeby nie powiedzieć: fascynująca. Nie ulega wątpliwości, że zarówno od

strony treściowej, jak i formalnej zasługuje ona na rekomendację i pozytywną opinię⁷.

⁷ Nie sposób w krótkiej nocie poddać charakterystyce cały dyskurs naukowy, który jak kula śnieżna narósł wokół zagadnień analizowanych w recenzowanej publikacji od jej pierwszego wydania w 1990 r. Jako przykład można wymienić, chociażby następujące prace naukowe: Jacek Banaszkiewicz. 1998. *Podanie o Piaście i Popielu. Studium porównawcze nad wczesnośredniowiecznymi tradycjami dynastycznymi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN; Jacek Banaszkiewicz. 1998. *Polskie dzieje bajeczne Mistrza Wincentego Kadłubka*. Wrocław: Leopoldinum; Paweł Żmudzki. 2002. „Spór o analizę strukturalną podań i mitów dotyczących «Początku» Polski (na marginesie książek Jacka Banaszkiewicza i Czesława Deptuły)”. *Przegląd Historyczny* 93 (4): 451–471; Przemysław Wiszewski. 2008. *Domus Bolesłai. W poszukiwaniu tradycji dynastycznej Piastów (do około 1138 r.)*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego; Piotr Węcowski. 2014. *Początki Polski w pamięci historycznej późnego średniowiecza*. Kraków: Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana; Andrzej Dąbrówka, Edward Skibiński, Witold Wojtowicz. Red. 2017. „*Nobis operique favete*”. *Studia nad Gallem Anonimem*. Warszawa: Instytut Badań Literackich; Jacek Banaszkiewicz, Andrzej Dąbrówka, Piotr Węcowski. 2018. *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*. T. 1. Warszawa: Instytut Historii PAN; Artur Lis. 2022. *Źródła prawa w Polsce piastowskiej jako problem badawczy. Studium prawno-historyczne*. Lublin: Wydawnictwo Werset; Artur Lis. 2024. „*Idemptitas est mater societatis*”. *Kulturowe i prawne dziedzictwo Polski piastowskiej*. Lublin: Wydawnictwo Werset.

